

ЛІТЕРАТУРНИЙ МАНІФЕСТ: ДІАЛОГ ПОСТМОДЕРНІЗМУ ТА ФУТУРИЗМУ

У статті здійснено спробу порівняльного аналізу постмодерністичного та футуристичного літературного маніфесту. Доведено існування полілогу жанрів постмодерністичного та модерністичного мистецтв.

Ключові слова: маніфест, модернізм, футуризм, постмодернізм, полілог.

В статті здійснено спробу порівняльного аналізу постмодерністичного та футуристичного літературного маніфесту. Доведено існування полілога жанрів постмодерністичного та модерністичного мистецтв.

Ключевые слова: манифест, модернизм, футуризм, постмодернизм, полилог.

An attempt to compare the literary manifest of the post-modernism and the futurism is made in this article. Also we tried to prove the existence of genre polylogue between the Post-Modernism Art and The Modernism Art.

Keywords: manifest, the modernism, the futurism, the post-modernism, polylogue.

Постмодерні жанри: фікція або полілог з традицією? Ми пропонуємо звернутися до жанру маніфесту, який був притаманним для багатьох літературних епох, оскільки часто саме у маніфестах викладено основні принципи різних мистецьких напрямів. Саме на прикладі постмодерністського маніфесту ми спробуємо довести, що постмодерні жанри – це полілог з традицією, яка сягає своїм корінням, насправді, найдавніших часів.

Програмові виступи відомі здавна. Ще у I ст.н.е. китайський філософ Ван Чун наголошував на понятті «ші» (правдивості літературного твору), Лу Цзи заперечував тропи у поезії, а індійський мислитель Анандавардхана на сторінках трактату «Дгваньялока» (IX ст.) обстоював поняття «дгвані», тобто прихованого художнього ефекту, істотної ознаки поезії.

За доби європейського Ренесансу з'явилися перші офіційні маніфести [1, 11]. Маємо зазначити, що визначення маніфесту у різних літературних джерелах майже не відрізняються одне від одного. Щодо часу виникнення такого жанру вчені також одностайні. Про появу маніфесту за доби європейського Ренесансу згадано й у енциклопедичній статті Української літературної енциклопедії 1995 року [2, 287].

Особливе місце та роль у розвитку історії літератури відіграв авангардний маніфест початку XX ст. Як зазначає у своїй статті Анна Біла, “маніфест постає об’єктом нашої уваги як знакове явище авангардного руху, документ епохи, як важливий компонент авангардистської поетики і, нарешті, особливий тип художньої публіцистики” [3, 54]. Безумовно, маємо розуміти, що маніфест видозмінювався від однієї літературної епохи до іншої. Більш того, активне використання маніфестів певним чином характеризує саму добу. М.Епштейн вважає, що “...маніфест – це катаклізм

думки, знак розриву часів. Коли з'являються маніфести, якась нова й рішуча сила входить у світ та зіштовхує його зі звичного місця» [8, 136], тож можемо підкреслити, що збільшення кількості маніфестів типове для перехідних епох, на зламі часів.

Безумовно, ми можемо говорити про те, що література кінця ХХ – початку ХХІ ст. належить до літератур перехідного періоду. Звернемося до тих програмних документів, що виникали паралельно й органічно з появою та розвитком літературної епохи постмодернізму.

Першим маніфестом постмодернізму вважають статтю Леслі Фідлера 1969 року, в якій він критикував модернізм в особі Пруста, Джойса й Еліота за елітарність, існування у башті зі слонової кістки та закликав до зближення двох полюсів – елітарної літератури модернізму й масового мистецтва. У 1979 році вийшов так званий «Єльський маніфест» – збірка, що була присвячена деконструкції, над створенням якого працювали Дерріда, що проживав та працював тоді лектором у Єльському університеті, та Поль де Ман [7].

Прикметним є те, що постмодерні маніфести, знаходячи свої витоки у деконструктивізмі, нагадують маніфести початку ХХ ст., особливо маніфести футуристичні.

Задля ілюстрації цієї тези ми звернемося до того, як усвідомлювали і осмислювали взаємозв'язок модернізму й постмодернізму різні літературознавці, філософи, культурологи та як свого часу себе позиціонували футуристи. На увазі будемо мати, найперше, маніфести українських футуристів, оскільки, незважаючи на те, що футуризм – це напрямок модерністського мистецтва, він завжди стояв осторонь інших модерністських напрямів й найбільше тяжів до деконструктивних засад.

Отже, звернемося до тих авторів, чії статті та виступи сприймалися як постмодерні маніфестації.

Думки літературознавців, філософів та мистецтвознавців щодо цієї проблеми можна уявно розподілити на три групи. До першої належать ті, хто чітко розрізняє ці поняття. Дерріда говорить про те, що модернізм тяжіє до абсолютної влади, а постмодернізм відображає приреченість усіх завойовницьких планів. Фідлер писав про передсмертну агонію літературного модерну і народження постмодерну й проголошував модерн мертвим. Подібні міркування висловлював Джон Барт: «Нам більше не потрібні «Поминки за Фіннеганом» та професори, що дешифрують їх для читачів» [7]. Якщо ми згадаємо маніфести футуристів, то розрив зі старим та проголошення панування нового мистецтва – це одна з домінантних засад їхнього мистецтва. Це ілюструє ряд прикладів: у Марінетті – «Підпалюйте полиці бібліотек! Відкрийте канали, аби затопити музеї!», або в маніфесті російських футуристів авторства Бурлюка, Кручених, Маяковського та Хлебнікова: «С высоты небоскребов мызираем на их ничтожество!», або у першому програмному маніфесті школи японського футуризму «Перший маніфест Камбара Тай», де категорично мовиться: «Ідіть геть! Мистецтво

абсолютно вільне. Немає ні віршів, ні картин, ні музики – є тільки сама творчість» [5, 4-5]. Розрив з попереднім мистецтвом та протистояння йому знаходимо й у ряді маніфестів представника українського футуризму Гео Шкурупія: «У нас, на Україні і в Росії, основний футуризм підпадав навалі такої гнійної публіки, як Белиє, Сологуби, Бальмонти, морфіністи й кокаїністи Чулкові, лисі йолопи Меженки, беззубі Зерови, Филиповичі й інші, і це цілком натурально» [6, 694]; «В українському красному письменстві нема чого читати. Є велика література, з багатьма видатними іменами, а читати нема чого. Є багато хліба, а їсти нічого. Є багато води, а напитися не можна. Читач, як відважний моряк, що пливе в морі без прісної води. Звичайно, читати є чого, і в морі води багато, але читати старе українське красне письменство скучно, й пити морську воду солоно» [6, 722]. Тож згадані приклади маніфестацій першої групи постмодерністських мислителів та футуристів засвідчують діалог постмодерністів з авторами, що зверталися до жанру маніфесту дещо раніше.

Однак глибокий діалог постмодернізму і модернізму стає дедалі очевидним. Модернізм як явище багатовимірне й складне є генетично спорідненим з постмодернізмом.

До другої групи належать вчені й критики, що стверджують спадкоємність, нерозривний зв'язок постмодернізму й модернізму. На думку Велина, чітко розмежувати модернізм та постмодернізм майже неможливо, оскільки не існує чітких й точних визначень жодного з цих понять, отже, можна говорити лише про деякі принципові відмінності. Наприклад, якщо перед модерністами стояла проблема форми нарації й пошуку адекватної мови для репрезентації внутрішнього світу суб'єкта, то постмодернізм ставить під сумнів саму нарацію та можливість реалізації такого пошуку нової мови.

Постмодернізм посилює й популяризує деякі елементи модернізму. Водночас модернізм тяжіє до уніформізму, тоталітаризму та його ідеології, варто згадати хоча б Брехта, Паунда, Елюара, Бретона, Маяковського. А постмодернізм, виступаючи проти будь-якої нормативності, є відкритою системою, прагне до діалогу з читачем, прирівнює високу й низьку літератури, знищуючи межу між ними, оскільки так як постмодерністський автор використовує в одному творі декілька дискурсів, поєднуючи елітарність з масовістю, сучасні елементи з традицією [7]. У цьому випадку маємо визнати, що думки футуристів більш радикальні, це мистецтво все ж таки пориває з традицією й демонструє свою ідеологічну спрямованість: «Під час революції він був войовничим комфутуризмом, в Італії він став фашизо-футуризмом. У нас, в Союзі, футуризм був деструктивно-революційним, а зараз – лайкою в лапках» [6, 717]; «Ми боремось в першу чергу за революційну, свіжу, сучасну тематику й ідейність і за оформлення її в мистецтві, цебто за якість і сучасність продукту для сучасного передового споживача. Ми проти пейзажів в лаптях і вишиваних сорочок, ми проти переробок і реставрацій. Ми не хочемо засвоювати бонтон добрих старих традицій, ми вивчаємо чужоземну мову не для хатньої європеїзації, а тому,

що нею говорить пролетаріят, тому, що вона має соціальні цінності» [6, 719]. Але те, що об'єднує митців цих двох різних напрямків, так це те, що представники обох таборів звертаються до одного й того ж самого шару проблем, вирішуючи їх у різний спосіб. Менше з тим, коло питань окреслюється в однаковій площині, що теж доводить думку про те, що маніфест – жанр універсальний для різних мистецьких напрямів.

Вігшток пише, що у модернізмі світ «розколюється» на шматки, і відбувається намагання «склеїти» їх в одне ціле. Постмодернізм вітає смерть усіх надій, бо тільки після цього кінця всі уламки, частини й дрібниці можуть отримати право на повноцінне існування. Вігшток дотримується тієї точки зору, що постмодернізм не означає кінець чи дискредитацію модернізму, він вважає, що постмодернізм – це повнолітній модернізм [7]. У футуристичних маніфестах також знаходимо думку про свого роду «народження» іншого мистецтва з руйнуванням старого: «Народжується нова белетристика, і її можна буде читати на відламку корабля в відкритому морі. Це література міста, література кам'яних будівель, залізниць, заводів, фабрик, лябораторій, література, що змеханізує село, звабить його на нові шляхи. Вона не в повазі у критиків, але вона в руках читача» [7]. У цьому контексті актуальною буде й згадка про думку Джона Барта, незважаючи на те, що він був представником першої групи постмодерністських митців, котрі говорили про повний розрив постмодернізму й модернізму. Його думка буде актуальною щодо ролі читача, оскільки він проголошував, як ми вже зазначали раніше, що у постмодерній творчості не потрібні дешифрувальники текстів. Як бачимо, українські футуристи також проголошували головними своїми адресатами не критиків, а пересічного читача.

Іхаб Хассан вважає, що постмодернізм та модернізм не можна розділяти: «В нас одночасно поєднується вікторіанство, модернізм та постмодернізм». Постмодернізм – це не період, а концепція, риси якої можна простежити у творчості багатьох авторів, починаючи зі Стерна та закінчуючи Беккетом та Борхесом. Подібна думка щодо постмодернізму належить й Умберто Еко. Ліотар, зокрема, заявляє, що постмодернізм – це частина модернізму, більш того, не та фаза, що її закінчує, а фаза його зародження, й вона постійна.

До третьої групи належать дослідники, які вважають, що постмодернізм, плюралістичний та еkleктичний за своєю природою, дозволяє всім напрямам, включаючи й модернізм, співіснувати у своїх рамках. Так, на думку Калінеску, постмодернізм – один з найбільш типових продуктів модерністської уяви. Постмодернізм нейтральний з точки зору свого ставлення до модернізму, він не заперечує його й не наслідує його традицію, при цьому сприймає модерністську свідомість і світогляд як можливі [7]. У свою чергу футуристи, відмовляючись від старого мистецтва, все ж таки проголошують необхідність збереження й використання, наприклад, певних жанрів: марш, агітка, сатиричний памфлет, плакат, пісня.

Діалог жанрів постмодернізму та футуризму як напрямку модернізму засвідчує й аналіз способів, до яких вдавалися митці задля того, щоб

привернути увагу до свого мистецтва, а також способів репрезентації власних маніфестів. У зв'язку з цим варто говорити про літературний маніфест не просто як про друкований документ, а як про частину перформансу.

«Перформанси-маніфести, від футуристичних до сучасних, були самовираженням тих, хто не погоджувався, намагався знайти альтернативні способи дослідження та переживання мистецтва в повсякденному житті. Перформанс був способом прямо звернутися до великої аудиторії і, при цьому, – шокувати публіку, спонукаючи її передивлятися власні поняття про мистецтво та його зв'язок з культурою»[4, 8]. Для постмодерністського мистецтва перформанс як маніфестація є більш ніж прикметним. Але маємо зазначити, що перформанс-маніфест є й окремим жанром для мистецтва взагалі ХХ ст.: «Історія мистецтва перформанса у ХХ столітті – історія вільного, нічим не обмеженого жанру з безкінечним числом перемінних, де виконавці – художники, яким набридло втискуватися у межі більш традиційних видів художньої практики і які твердо мають на меті донести своє мистецтво до публіки напряму [4, 10].

У постмодернізмі такі вияви маніфестацій є невіддільними від творчості митців. Зазначемо, що для футуризму перформанс стає характерним ще на початку ХХ ст.: «Ранній футуристичний перформанс являв собою скоріше маніфестацію, ніж практику, в ньому було більше пропаганди, ніж мистецтва як такого»[4, 13].

Тож навіть те, що літературний маніфест мав своє логічне продовження у перформансі, також не є знахідкою постмодерністського мистецтва, а лише модифікацією вже існуючих на той час модерністських перформансів, адже можемо зазначити те, що, крім футуристичних перформансів, досить популярними були перформанси дадаїстів та сюрреалістів.

Отже, постмодерністські жанри – це полілог з жанровою системою раніше існуючих мистецьких напрямів. Беручи до уваги жанр маніфесту, ми можемо говорити про те, що коло проблем, які висвітлювалися у ньому кожним мистецьким напрямом по-різному, все одно залишалися в одній площині. Це, передусім, основні засади мистецького напрямку, його співвіднесеність з іншими мистецькими напрямками, попередніми та такими, що існують синхронно у мистецькому просторі, ідеологія, стосунки у парадигмах митець-критик, митець-реципієнт. Навіть способи презентації своїх маніфестацій за допомогою перформансу постмодерністи частково продовжили, враховуючи досвід своїх попередників-модерністів. Таким чином, ми можемо змодельовати полілог постмодернізму з традицією, оскільки він не народився з нічого, а по-своєму абсорбував, актуалізував та довершив попередні обставини мистецької дійсності.

1. *Літературознавча* енциклопедія. Авт.-уклад. Ю.І.Ковалів. – К., 2007. – Т.2.
2. *Українська літературна енциклопедія*. За ред.І.О.Дзверіна. – К., 1995. – Т.3. 3. Біла А. *Український літературний авангард: пошуки, стильові напрямки*. – К., 2006. 4. *Голдберг Р.* *Искусство перформанса. От футуризма до наших дней* – М., 2014. – 320 с. 5. *Садловський*

Ю.І. Словник футуризму / Ю.І.Садловський. – Тернопіль, 2013. – 128 с. 6.Шкуруній Г. Вибрані твори. Упор. Ольга Пуніна, Олег Соловей. – К., 2013. – 872 с. 7.Райнеке Ю.С. Истоки и современное состояние постмодернизма http://www.superinf.ru/view_helpstud.php?id=4386. 8.Симян Т.С. К проблеме манифеста как жанра: генезис, понимание, функция. – Критика и семиотика. – 2013. – Вып. 2(19). – С. 130-148. – www.nsu.ru/education/virtual/cs019simyan.pdf.

*Олег Манахов,
аспірант*

ФЕНТЕЗІ ЯК ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ ЖАНР ЕПОХИ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

У статті охарактеризовано фентезі як інтертекстуальний жанр, зроблено акцент на його постмодерністських рисах, указано літературні джерела, що слугували основою для створення такого текстового полотна. Йдеться про міфи давньої Греції, епічні тексти Скандинавії, кельтських та германських племен, слов'янський та фінський фольклор, героїчні, лицарські й готичні романи, пригодницьку літературу, твори класичної російської літератури і фантастики.

Ключові слова: фентезі, інтертекстуальність, постмодернізм, жанр, квест, міфологія, синтетичність.

В статье представлена характеристика фэнтези как интертекстуального жанра, сделан акцент на его постмодернистских чертах, указаны литературные источники, которые послужили основой для формирования таких текстовых полотен. Речь идет о мифах древней Греции, эпических текстах Скандинавии, кельтских и германских племен, славянском и финском фольклоре, героических, рыцарских и готических романах, приключенческой литературе, произведениях классической русской литературы, а также фантастики.

Ключевые слова: фэнтези, интертекстуальность, постмодернизм, жанр, квест, мифология, синтетичность.

This article presents the description of fantasy as intertextual genre, focusing on its post-modern features, indicates the literature that served as the basis for the creation of these texts. We are talking about the myths of ancient Greece, epic texts of Scandinavia, Celtic and Germanic tribes, Slavic and Finnish folklore, heroic, and Gothic novels, romance, adventure literature, works of classical Russian literature, as well as fiction.

Keywords: fantasy, intertextuality, postmodernism, genre, quest, mythology, synthetic character.

Звертаючись до сучасного постмодернізму, відзначимо, що він не є однорідною системою, а розпадається на дві незалежні одна від одної складових. Перша – це ультрамодерн, що наслідуює та розвиває нігілістичні тенденції модерну, а друга – це власне новий премодерн, що виступає хоч і іронічним, однак часто неоднозначним, таким, який реабілітує досягнення минулого, забуті традиції. На нашу думку, жанр фентезі – це один із проявів сучасного постмодернізму, яскравим представником якого виступає британський письменник, професор Оксфордського університету Дж. Р. Р. Толкін, котрий насамперед відомий як автор фантастичної трилогії